

Çirkinliğe ve Karanlığa İnat

A. Celal Binzet

telgrāfhane
yayınları

İçindekiler

ÖNSÖZ	5
ACIDAN SÜZÜLMÜŞ SANATÇI: ABİDİN DİNO	7
ZAMAN İÇİNDE ON'LARIN SERÜVENİ	17
IVY STANGALİ/GÖLGEYE DÜŞEN IŞIK	25
SOĞUK SAVAŞ'IN FİKRET MUALLÂ'SI.....	37
KADININ NESNE OLARAK PORTRESİ.....	50
ÇALLI'NIN BULUNAN RESMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ	70
EN YENİ "YENİÇERİ"	92
POLİTİKA SARMALINDAKİ SANAT	102
"... SEFER-İ İRAKEYN" ÖYKÜSÜ	112
RESİMLE ANAYURDU ÇİZDİLER	126
YENİDEN D GRUBU	132
FRA FİLİPPO'DA AŞKIN METAFORU	147
VAN GOGH İÇİN AYKIRI DENEME	159
LUKİANOS DÜŞÜNCELERİ	169
KARŞIYAKALI BİR GÜZELİN ESKİ ADI: İPHİGENEİA	177
66 YILLIK GELENEK	185
ELEŞTİRİ GELENEĞİ.....	191

ÖNSÖZ

Kitaptaki yazılar yakın geçmişin değişik dönemlerinde ele alınmış değerlendirmeler.

Birbirinden ayrı okunabileceği gibi bir dönemin aynası olarak da görülebilir.

Tümünün ortak paydası sanat.

Toplumları baskılamaya kalkanların ilk işi onun ışığını yok etmeye çalışmaktır.

Öylesi bir ortamı yaratmak isteyenler aydınlığı kısarken, öte yandan bağırmayı severler.

Daha çok, hep daha çok ve daha... daha...

Oysa sanat gürültü çıkarmaz.

O, binlerce yılın akıl ve duygu imbiğinden süzülen olgunlukla geleceğe doğru ilerlemeyi önerir.

Özgür ve güneşli bir iklimde kalıplara kısırılmamış yaşanası bir dünya sunar insanlara.

İyiye, güzeli ve insanca yaşamayı hedefleyen bir büyük yürüyüştür onunki.

Elbet kolay değil bu eylem.

Ama, zaman geçip de sular durulduğunda dipdiri bir ant gibi ortada kalır sanat.

Tarih bunları söylüyor bize. Gösteriyor da, görmesini bilenler için...

Her toplum, ona verdiği değer ölçüsünde yerini alır o bilgelik varlığın sayfalarında.

Şaşmayan bir doğruluk ve silinmez yargılarla.

Onun için diyoruz ki: " ...Çirkinliğe ve Karanlığa İnat."

ACIDAN SÜZÜLMÜŞ SANATÇI: ABİDİN DİNO

Kimi yaşamlardan söz ederken, yalın bir gelişimin izini sürme yerine, bir yığın kaynaktan beslenerek çoğalan, giderek artan bir büyümeyle karşı karşıya geliriz. Ortaya çıkan bu devinimi izlemek, kimi zaman zorlaşır. Neyin nasıl olduğunu, kimin nerede sahneye çıktığını kontrol etmek olanaksız hâle gelir. Bu farklı durumlara uyum sağlayabilmek endişesiyle seçeneklerden birine ya da birkaçına yönelmenin verdiği kararsızlık, şaşkınlık içinde bırakabilir insanı. Zaten böyle bir durum gündeme gelmişse, bu, bakılan noktayla birlikte bakan kişinin duruşunun irdelenmesini de zorunlu kılar. Tarih olgusu, bu bakış açısının yerine göre biçimlenir. Bu görüşten hareketle, kişiye endeksli bir tarihle, toplumsal kaynaklı tarih arasında büyük ayrımlar ortaya çıkmasını kaçınılmaz sayabiliriz. Olayları kişilerin yönlendirdiği savına karşılık, toplumun, bireyi etki alanı içine alarak büyük akışa katmasını gözden uzak tutmamak gerekecektir. O büyük akış ki zamanın kesintisizliği içinde tüm insanlığı ekonomi, politika ve kültür gibi değişik etmenlerle sarıp sarmalayarak değiştiren bir büyük hareketten başka bir şey değildir.

Sözün burasında **Abidin Dino** gibi bir sanatçıyla ilgili bir şeyler yazmadan önce duraksamak, sırf anılan nedenlerden ötürü normal sayılmalıdır. Öncelikle yapılması gereken iş, bir sanatçı profilini oluşturmak, birey olarak onu var eden her

koşulu bu yapılanmanın içine doldurduktan sonra da söz konusu kişiyi, tarihsel ortam mozaiği içindeki yerine doğru bir şekilde yerleştirmektir. **Dino** söz konusu olduğunda elbette ressamlığıyla yola çıkmak gerek. Onun, bu alanda ortaya koyduğu yapıtlarını, dönemselsel bir sınıflandırma süzgecinden geçirdikten sonra yapılacak değerlendirmelerin ilginç sonuçlar vereceğine de kimsenin kuşkusu olmasın. Hemen akla gelebileceği gibi, **Abidin Dino**, çok yönlü bir sanatçıydı. Seramikçiliği, yazarlığı, karikatürcülüğü, film yapımcılığı ve bunlara bağlı birçok alanda kalem oynatmasını, ressamlığının yanında bir yerlere koymamız gerekir. Sıradan bir insanı bile anlatmanın gücüğü açıkken, böyle bir sanatçı için yeniden durup düşünmekte sayılamayacak yarar var. Çünkü ne söyleneirse söylensin, açığa vurulanlar, ancak görünmeyen gerçekliğin yalnızca küçük bir bölümünden başkası olmayacaktır.

İnsanın sürekli değişen iç dünyasının dışı vuran yansımaları, ne ölçüde onu tanımamıza olanak verir ki zaten... Hele orta yerde böylesi farklı yanları olan bir sanatçı, bir kültür insanı varsa, söyleneceklerin var olanlarla ilişkisini, doğruluğunu denetlemek daha da güçleşecektir. Buna bir de dönemin tarihsel olaylarının yaşandığı toplumu eklediğinizde, yapılacak işin boyutları çok değişik alanlara sürükleyebilir sizi.

Burada izlenecek yol, yaşamının izdüşümlerinden hareketle ortaya koyduğu yapıtlarını kabaca sınıflandırmaktan başka bir şey olmayacak. Olsa olsa, belli dönemlerde bir ana tema üzerinde yoğunlaşmanın getirdiği bir çeşitlemeler toplamı karşısında buluruz kendimizi. Onun, ele aldığı tema çevresinde dönen, dönerken de kendini kuşatan atmosferi ışık ve renk olarak duyumsadıktan sonra resmini yapacağı noktaya odaklanan bir coşkuyu içinde taşıdığını söyleyebiliriz. İşte bu odaklanma süreçlerine bakarak, içinden geçtiği yaşam dilim-

lerinin neler olduğunu tanımlamak kolaylaşır. “Kuvay-ı Milliye” resimleri olsun, “Eller” ya da “Üç Şehir” resimleri olsun, hep bu yaşanmışlıkların birebir tanıklığından başka şeyler değildir.

Resim sanatımızda yeni bir oluşum olan ve 1933 yılında kurulan D Grubu’na katıldığında yirmi yaşındaydı sanatçı. Bu süreçle birlikte o günün İstanbul’unda bir yığın insanla tanışma, yeni çevrelere doğru yol almanın ortasında bulur kendini. Hiç kuşkusuz bunlar içinde kendince önemli saydığı biri vardır: **Nâzım Hikmet**. Daha önceden çizdiği bazı desenlerini görüp beğenince, ilk kez yayımlanacak bir kitabına resimler çizmesini ondan ister şair. “*Sesini Kaybeden Şehir*” kitabı böylece, **Abidin Dino**’nun çizgileriyle çıkar ortaya. Bu olay, ressamla şairin arasında yıllarca sürecek bir dostluğun sözleşmesi olmuştur.

1933 yılı, aynı zamanda Cumhuriyet’in kuruluşunun onuncu yılıdır. Bu nedenle İstanbul’a gelen Sovyet sinemacı **Sergey Yutkeviç**, “*Türkiye’nin Kalbi Ankara*” filmini çekme hazırlıklarına başlar. Yutkeviç, resim sanatına olan ilgisini, burada Türk resmi üzerine yoğunlaştırınca Dino’yla tanışır. Sanatçının resimlerindeki dinamizm ve hareket ögesine dikkat çeken sinemacı, Abidin’in iyi bir film yapımcısı olabileceğini öne sürerek, onu Rusya’ya davet eder. Bir yıl sonrası, **Abidin**’in yaşamında oldukça önemli bir dönemdir. İstanbul’a gelen **Atatürk**’le karşılaşır ve bu karşılaşmadan bir portre çizimi ortaya çıkar. Atatürk, bu resmi çok beğenince altına imzasını atıyor. Sanatçı, onun izniyle bu portreyi daha sonra yayımlatacaktır.

1934’te Yutkeviç’in önerisini kabul ederek Leningrad’a gidiyor **Dino**. Film setlerinde geçen çalışma dolu günler, **Ayzenştayn**’la tanışmalar, 1937’nin sonuna değin geçen zaman

içinde gerçekleşen işlerin yalnızca bir bölümü. Bu süre sonunda Paris'e geçip bir yıl kaldıktan sonra askerlik görevi için yeniden yurda döndüğünü görüyoruz sanatçının. Sonrası için söylenecekler, artık klasik bir şablonun örneği gibi. Sergiler, yazılar, yasaklanan oyunlar, tartışmalar, izlemeler ve sürgün yılları. Takvimler 1950'li yılları gösterdiğinde, yeni bir kamplaşmanın saflarında yer tutan Türkiye, yönetsel yapıdaki bu dönüşümde bağlandığı yerlere kendini kanıtlama çabasıyla, büyük bir Soğuk Savaş propagandasına girdi. İşte bu 1938'le 50 arasındaki dönem, sanatçının resimleri, seramikleri ve yazılarıyla dolu dolu geçen bir devreyi kapsar. Değişik gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarında birçok konunun irdelendiğini, yorumlar türetildiğini görüyoruz. Sözgelimi, 1940 yılının "Yeni S.E.S." adlı dergisinde yayımlanmış "Avdet Edebiyatı" başlıklı yazısı, günümüzdeki Atatürk karşıtlığına karşı o günlerden verilmiş bir yanıt gibidir. Bu noktadan hareketle, sanatçının yaşamundaki en dikkati çeken noktalardan birine, dönem şair ve yazarlarıyla kurduğu dostluk bağlarına değinmek gerekiyor. Aynı ilişkinin, yurt dışında yaşamak zorunda olduğu dönemlerde o ülkeninkilerle de devam ettiği, dikkatlerden kaçmıyor değil. Kardeşi Arif Dino'nun şair olması dışında Nâzım Hikmet'le kurulan düşünsel birlikteliğin, bu oluşumdaki payını yadsıyamayız. Daha önce değinilen "Sesini Kaybeden Şehir" kitabını sanatçının resimlemesi, bir anlamda resimle şiir sanatı arasında kurulmuş bir köprü işlevini yerine getirmiş sayılır. Bunun dışında Nâzım'ın "Kuvayı Milliye Destanı"na çizdiği desenleri de aynı anlayışın ışığı altında görmekte bir sakınca yoktur. Desenler, destandaki kısa ama çarpıcı dizelerin yansıttığı anlama uygun bir biçimle ele alınmıştır. Sözcüklerle tanımlanan insan gerçeği, resimde korkunç ve yalın bir biçime dönüşerek, kavramsal bir bütünlük ortaya konmuştur.

Abidin Dino'nun, kendisi yazmasa bile bu sanatla olan ilişkisi, düşünsel boyutta en üst sıralardadır. Bunu birçok yazısında işleyen sanatçı, biçim ile içerik arasındaki ilişkiye değinmeden geçmez. Ayrıca bu ilişkinin, yalnızca ulusal boyutlarla ele alınmasındaki eksikliği de imler. 1969 yılında Dost dergisinde yayımladığı “*Bir Garipseme*” başlıklı yazısı, anılan sorunun evrensel yönünü ele alıyor. Yazının bir yerinde yaptığı karşılaştırma, ilginç benzerlikler ve çağrışımlara yaptığı göndermelerle günümüzde de geçerliliğini korumada:

“Zaten Orhan’da, Melih’te, Oktay’da, beliren üstün özellik, yaşadıkları çağın izleridir. Onlarla yaşıt üç Sovyet şairi ile gerçek bağları, dünya karşısında aynı yıllarda aynı biçimde tepki göstermiş olmalarıdır. Ulusallıklarına gölge düşürmeden, aynı kuşaktan, şairce ve insanca tepkiden söz ediyorum.

İster resimde, ister müzikte, yazında, birbirinden habersiz sanatçıların, aynı yörengede eser verdiklerinin örnekleri, sayılamayacak kadar çok.”

1941 yılında kaleme aldığı “*Şiir Hakkında*” başlıklı yazı, alıntıladığımız incelemeden çok önceleri, benzer sorunların,

sanatçının düşünceleri arasında yer aldığı kanıtı gibidir. Burada, genel anlamıyla şiirin, içinden çıktığı toplumun anlatım kalıplarına dayanması ama onların basit bir yinelemesi durumuna düşmemesi gerektiğine vurgu yapıyor. Yazıda geçen *“Tırmalanmak ve yaralanmak bahasına da olsa hakiki şiirin fethetmiyeceği, lisan yoktur”* yargısını bu çerçevede okumak ve yorumlamak gerekir. Anlaşılan o ki sanatçı, ülkedeyken, şiir dünyasını gözünden uzak tutmamıştır. Özellikle 1950’li yılların Garip şiir anlayışı üzerine yazdıkları, ondaki gözlem gücünün kanıtı sayılmalı.

Yalnız burada vurgulananlarla yetindiğini sanmak, bizler için yanıltıcı olur. Tüm yazıları içinde önemli bir yer tutan temaları arasında Tevfik Fikret’ten başlayıp Shakespeare’e değin uzanan geniş bir yelpaze içinde şiirin ve şairin durumlarına ilişkin oldukça farklı değerlendirmelerde bulunduğunu görüyoruz sanatçının. Ama bunlar içinde Nâzım Hikmet kişiliği ve şiiri, hep ayrıcalıklı bir konumda olmuştur. *“Şiir Hakkında”* başlıklı yazısında bu gerçeği saklamıyor da:

“Harikulade bir başlangıç olan Çalınmış Jokond’dan, hiç de bir son olmayan Bedrettin Destanı’na ve bilhassa İstiklal Savaşı Destanı’na kadar Nâzım Hikmet’in vardığı, hatta geride bıraktığı nokta, büyük şairin aramızda olduğunu fazlasıyla ispat eder.”

Özetleyerek vermeye çalıştığımız sanatçının şiir üzerine düşüncelerine bakıldığında, Nâzım’ın boş yere *“mutluluğun resmini yapabilir misin”* şiirini/sorusunu yazmadığı anlaşılıyor. Evet, **Abidin Dino**’nun öncelikle ressam olduğunun altını çizdik. Ama şiir ve edebiyat üzerine yazdıklarına göz atınca, yalnızca resmini yapan bir kişi yerine, sanatın her yönüyle bağlarını kurmuş bir kültür insanı karşısında olduğumuzu görüyoruz. Kurdukları ve düşündükleriyle çağdaş bir toplum içinde bulunma özlemini kendinde büyüten böyle

bir “model insan”ın, içinde yaşadığı o günün gerçek toplumuyla arasında uyumsuzluklar ortaya çıkması kaçınılmazdı. Dönemin biçimlendirmeye çalıştığı örnek insan modeline göre hayli fazla kaçan sanatçının, yönetimlerce kusulması bu yüzdendir. Çünkü ortada, bünyeye fazla gelen bir düşünce adamı vardır.

Yurtta giderek ağırlaşan baskı ortamı, yaşam koşullarının elverişsizliği nedeniyle dışarı çıkan **Abidin**, önce İtalya’ya, daha sonra Fransa’ya geçerek buraya yerleşti. Dönemin Paris’i, sanatçılar açısından tam bir platform gibiydi. Fikret Mualâ, Avni Arbaş, Picasso, Meyerhold, Tristan Tzara ve Yves Montand gibi çok sayıda sanatçıyla tanışma, onların oluşturduğu sanat havasını soluma olanağına kavuştu. Kendisinden sonra gönderilmek için gümrüklere teslim edilen seramikleri ise, asla yurt dışına çıkamadı. Çünkü seramikler üzerine atılmış “Abidin” imzasına gizlenmiş orak-çekiç resmi, uyanık görevlilerin dikkatinden kaçmamıştı. Bu nedenle, böyle bir propagandaya alet edilmemeleri için seramikler kırılarak yok edildi. Paris’e gittiğinde, bu kötü olayı duyan Picasso, Abidin’e: “Hadi, gel başka seramikler yap. Vallauris’te benimle pek o kadar sıkıntın olmaz.” diyecektir. Kavuştuğu bunca olanağa karşın kabul edilmesi zor böylesi kaba bir olayın yarattığı çöküntüyü hep içinde yaşattı sanatçı. Ne yazık ki dönem, Soğuk Savaş politikalarının altındaki ateşi yakarak onu hep sıcak tutmaya dayalı bir dönemdi. Tek amacın, egemenlerin, dış politikadaki bağımlılığı içe uyarlayarak, bunun ideolojik gerekçelerini hazırlamaya çalışmak olduğu, bugün durduğumuz yerden kolaylıkla görülebiliyor. Ne yazık ki bir sanatçı üzerinde uygulanan oyunlarla toplumun ürkü sınırı yüksek tutulmaya çalışılmıştır. Bunda da epeyce başarılı oldukları gerçeğini yeniden vurgulayalım.

Başlangıcından itibaren bu yazının, **Abidin Dino**'nun sanatını anlatmak gibi bir savı olmadı. Çünkü böyle bir işe kalkışmak, onun ilk dönemlerinden itibaren dönemsel özelliklerinin çözümlemelerine bakmak; yaşadığı zamanla geliştirdiği biçimler arasındaki ilişkileri irdelemek demektir. Ayrıca, daha önce de vurgulandığı gibi, resim dışında kalan çalışmaları, başlı başına üzerinde durulması gereken işlerdir. Her tema çevresinde geliştirdiği çizgi ve leke oyunlarını, yaratıcı bir zekânın dışı yansımış parıltıları olarak görmememiz için hiçbir neden yok orta yerde. Neden böyle yaptığını, 1960'ların başında Melih Cevdet Anday'a yazdığı bir mektupta açıklıyordu. Ona göre sanatçı, içinde bulunduğu ortamın koşullarıyla bütünleşmeli, her soluğunda, yaşadığı yeri solumalıydı. Bunu yaparken Flaubert'in bir sözünü çıkarmıyordu aklından: "Atan ve ağaçtan bahsedecek olursan, kendini at ve ağaç hissedersin." Gerçi bu sözü, 1950'de Yaprak dergisinde Balaban üzerine yazdığı bir yazıda kullanmıştı ama kendisi için de bir çıkış noktası almakta sakınca görmemişti. Sergilerine bu anlayış doğrultusunda bakıldığında, sanatçıyı anlamak daha kolaylaşıyor. O dönemler, üzerine yoğunlaştığı temanın çevresinde dönüp durduğu, tüm yönleriyle onunla bütünleşmeye çalıştığı bir zaman aralığı olmuştur artık. Bunu, "Kısa Hayat Öyküm" kitabından kendi diliyle okumak daha iyi olacak gibi: "Şöyle bir geriye dönüp baktığımda, *Çiçekler* dönemimin çok uzun sürdüğünü görüyorum. Çünkü hâlâ sürüyor. Bir de *Parmaklar* var, böyle uzun süren. En uzun süren o. Hayatım boyunca. Sonra *Adalar* dönemi var. Niçin adalar? Belki sizi çevreleyen her şeyden kopmuş olma duygusu... Bir dönemim daha var, kısaca ondan da söz edeyim: *Pencereler* dönemim." Böylece birbirini izleyen dönemler, *Sonsuzluk* ve *Çernobil* resimlerine değin gelip dayanıyor. Görüldüğü gibi

sanatçı, kendini, hep bir yaşam sarmalının içinde bulmuştur ve buradan çıkmayı da düşünmüyor hiçbir zaman. Aslına bakılırsa sanatı, bunların dışında bir yerlerde aramak, doğru bir yaklaşım değildir de nedir?

Abidin Dino'nun yaşamı, sanatının evreleriyle örtüşen bir çizgi boyunca ilerler. Hangi nedenlerle olursa olsun sürüklediği ortamlarda tanıştığı insanlar, onun sanatını besleyip büyütme gibi bir işlevi üstlenmişlerdir. Bu insanlar, sürgünlüğün Adana'sındaki adsız sansız birileri olduğu gibi, Batı'nın en ünlü sanatçıları da olabilmiştir. Zaten, tüm bu birbirinden ayrı gibi görünenlerin sentezi yapılabiliyorsa, ortaya yeni bir şey konmuş demektir. Sonuçta her şey gibi bu yaşam da bir yerlerde kopar bir gün. Benim için garip bir rastlantıyla bitirmek istiyorum bu yazıyı. 1993 yılında Adam Sanat dergisi, D Grubu'nun 60. yılı nedeniyle bir yazı istemişti ve Aralık başında çıkan sayısında yer alan yazı, şu sözlerle son buluyordu:

“ ...

Cihangir'deki Yavuz Apartmanı'nun bir dairesinde, genç heveslerle başlayıp Narmanlı Han'ın girişinde ve başka yerlerde süren bir grubun serüveni için neler söylenebilir ki?

Aslında bu yerlere, her türden insanın gezindiği Asmalı-mescit'i de katmak gerekir. Çünkü bu mekânlar, üçkâğıtçıların, Levantenlerin, hafifmeşrep kadınlarla sanatçıların ortak yaşam kavgası verdiği atmosferin içinde kalan yerlerdir.

Saydığımız isimler, soluklandıkları ve heyecan duydukları bu yerlerden birer birer çekip gittiler.

Gruptan, yaşayan tek isim **Abidin Dino**'yu da 'biz' gönderdik daha önce.

Şimdi, yaşadığı Paris çatılarının üstünden zamanın gel-gitlerini işlediği yapıtlarına bakarak, yılların yorgunluğundan bir parça olsun kurtuluyor mu?